

Vérszag és hepiend

Csak elnézem a kolozsvári filmszínházak pénztárainál állingálókat: mekkora nyugalommal, elszántsággal és erőbedobással törekszenek centiméterről centiméterre a varázsablak felé, hogy ott kézbe vehessék az üdvösséget nyújtó „biletát”, mely aztán két-három órányi időre közel engedi őket Winnetou-hoz, a Nagy Kígyóhoz vagy Angelicához és a királyhoz, akik isteni fényükkel és csillogásukkal a vászon magasából betöltik izgalommal és büvölettel — és persze sziruppal — legnagyobb filmszínházaink nézőtereit. S elnézem azokat is, akik ugyanilyen szorongva állnak a harmad-, negyed- vagy éppen ötödrangú mozik előtt, csak éppen azzal a különbséggel, hogy ha szerencsésük van, akkor Antonionival, Bergmannal, Wajdával, Csuhrájjal, Jancsóval találkozhatnak — az igaz, hogy nem éppen a legideálisabb körülmények között. Reszegő székeket, rosszul szellőztetett, agyonzsúfolt termet, minimális fényerővel rendelkező vetítőlámpákat kell elszenvednie annak, aki igazi filmművészetet akar látni — nem beszélve arról az esetről, amikor vetítés alatt a szomszéd teremben ókori hadgyakorlatot tartanak ismeretlen egyének: faltörő kossal döngetik az épület valamelyik oldalát. (Amit nyilván senki meg nem tilt nekik — ez már nem a mozivállalat dolga.)

Mondom, csak figyelem a jelenséget, s nosztalgiával gondolok egy „jobb korra”, amikor minden másképp történik majd, s nem úgy mutat a dolog, hogy a sok szuper-hiper-ultra-, koprodukciós, szirupos filmmonstrum mellett kénytelen-kelletlen megtűrünk egypár művészfilmet is, olyan alkotásokat, melyek valóban a hetedik művészet kiemelkedő pontjait, csúcseit jelentik, s amelyek ennélfogva nagy, katartikus élményben képesek részesíteni a nyájas közönséget.

De most nem a közönséggel szeretnék „kikezdeni” — sokan és sokszor megtették már ezt —, inkább abbéli esodálkozásomat fejezném ki, hogy maguk az illetékesek, akiken ez a dolog megfordul, sem teszik meg a minimális intézkedéseket a lehetetlen helyzet fölszámolására. Tulmenően azon, hogy kevés a mozink, a meglévőkben is egészen mást kapunk, mint amit jószívvvel elvárnánk. Nem valamiféle „entellektüel”-párti kijelentés ez, de azt hiszem, azért az sem eléggé helyénvaló dolog, hogy Kolozsvár legnagyobb filmszínházában, a modern, kellemes és elegáns Köztársaság-moziban, de általában az ország legnagyobb filmszínházaiban abszolút uralmat élveznek a dolláros-pisztolyos-kardos-lovas kommersz-filmek, melyekből — a valamelyes igényeket is támasztó közönségnek — megtenné kéthavonta egy is. Mert így ritkaságszámba menő

ünnep, amikor — uram bocsá! — az *Anna Kareninát* vagy az *Egy férfi meg egy nőt* vetítik ebben a teremben.

Namostmár: azt mindnyájan tudjuk — innen vagy onnan —, hogy a film: művészet.

Többé-kevésbé azzal is tisztában vagyunk, hogy a világon rengeteg izgalmas, modern, nehéz fajsúlyú mondanivalót közvetítő filmet készítenek.

Tudhatjuk továbbá azt is, hogy ezek közül — sajnos — nem mindegyik jut, juthat el mihozzánk.

De akkor legalább azokkal az alkotásokkal és alkotókkal kellene méltányosabban bánni, akik mindenféle kalkulációk és mércék figyelembevétele ellenére is ideérnek.

A másik szempont ez:

— ha a film művészet, ennél fogva nyilván valamiféle szándéka, mondanivalója, nevelő funkciója is van neki (s itt nem a gyermeknevelésre gondolok, ámbár a csihi-puhi filmek esetében ez sem utolsó szempont),

— ha pedig vannak (márpedig vannak) jól elkülöníthető művészi, illetve kammersz-filmek, akkor e kettő közül körülbelül a művészfilmnek nagyobbak az erényei, akár a mondanivalót, akár az esztétikai értéket, akár a humanizmust kérjük számon tőlük,

— végül pedig, ha mindezt tudjuk (márpedig tudjuk — milyen szépen fölmondtuk itt), mégis miért uralkodnak zsarnoki módon a vásznon és a közönségen egyaránt a melodramák és a „bunyós mesék“, melyek — ismerjük el — gyakran annyira silányak, hogy nemcsak nem nevezhetjük őket, a legjobban akarattal sem, az emberi alkotó szellem gyermekeinek, de egyenesen sértőnek érezzük vetítéskor nézői agyunk-lelkünk teljes lebecsülését.

Vitathatatlan: valamelyes kielégülést a bunyós filmek is nyújthatnak — a jobbak —, hisz előbb próbára teszik idegeinket, halló- és látószerveinket, hogy aztán a csöpögő-mézes finálé alatt kilazulhasson minden érzékünk, kellemes és tunya bágyadtságba ringatva a testet és a lelket egyaránt.

De a kérdés nem ez. A kérdés az, hogy ez-e az igazi műélvezet, vagy a másik — az esztétikai — gyönyör az, mely fölfedezésekhez, felismerésekhez, az önismeret egy magasabb fokára képes juttatni bennünket. S bár nyilvánvaló, hogy művészfilmekre minden rámondható, csak az nem, hogy olcsó szórakozásban részesítik a nézőt, s tudjuk azt is, hogy a valóban nagy alkotások fájdalmas gyönyört okoznak, azt hiszem, mégis vagyunk „egy páran“, akik mégis ezeket választanók.

Hangsúlyozom: mindezt most az egyszer nem a közönségnek mondom. A közönség nevelhető, jó, illetve rossz útra vezethető. Ahogy „bevette“ — ronda szó, de így igaz — az Európában reprodukált Vadnyugat minden szívfájdítóan kretén sztoriját, úgy minden bizonnyal hozzá lehetne szoktatni — kitartó munkával, bölcsőbb és civilizáltabb műsorpolitikával — a színvonalas művek kedveléséhez és megértéséhez is. Mert ha egy csöppet túlozok, akkor a jelenlegi állapotot sehogysem tudom másként jellemezni, csak így: kár a filmművészetért (amelyet így las-

san sikerül lejártni) és kár értünk is, akik jobb híján bunyós filmeket néziünk.

Persze tudom, van egy gazdasági oldala is a dolognak. De lévén a film mégiscsak a kultúrának egy része s nem elsősorban pénzszerzési lehetőség — talán mégis meg lehetne oldani úgy a kérdést, hogy eleendő s főleg elfogadhatóan felszerelt olyan filmszínházunk legyen, melyekben módja volna az arra kíváncsi nézőknek érintkezésbe lépni az igazi nagy alkotásokkal.

Vagy két évvel ezelőtt elindult — hogy úgy mondjam — a „Film-téka-mozgalom“, de hamar véget is ért. Nincs olyan városunk, ahol művész-mozi működne, melyről mindenki világosan tudná, hogy minden látható benne, csak éppen kardos-pisztolyos-szirupos olcsóság nem. S hogy visszatérjek Kolozsvárra: az összes valamire való filmet újabban egy aprócska moziban vetítik, csak délután, s így elenyészően kevés néző férhet hozzá ezekhez az alkotásokhoz (Antonioni: *Éjszaka*; Bergman: *A hercegnő*) lévén a helyiség a város legkisebb, legelhanyagoltabb, legrosszabban felszerelt filmszínháza.

Mindezt azért mondtam el itt, mert *Cinema* című filmfolyóiratunk az utóbbi időben egyre-másra rendezi a — különben kitűnő — ankétokat az ilyen és ehhez hasonló témákról. Tisztes és javító szándékú cikkek jelennek meg a lap hasábjain. Már azt is egyre inkább hangoztatjuk, hogy a filmnek — a művészfilmnek — mindenáron be kell vonulnia az iskolákba, hiszen elképzelhetetlen ma olyan művelt ember, akinek csak szedett-vedett fogalmai vannak a művészetek e nagyhatású válfajáról. Ez így igaz, és csak örömmel lehet üdvözölni a kezdeményezést.

De még egy szóra, mielőtt ez a lépés még megtörténnék:

Nem lenne-e üdvösebb azzal kezdeni ezt az egész folyamatot, hogy rendezni próbáljuk a Filmelosztó és a Filmigazgatóság jóvoltából fennálló áldatlan állapotot?

Vagy inkább vállaljuk azt, hogy az iskola majd megtanítja a tanulókat tisztelni és szeretni a filmművészetet, miközben a mozikban továbbra is édeskés illatot és vérszagot áraszt a hepiend és az értelmetlen öldöklés?

D. Nagy Katalin

Király László

Az Irodalmi Könyvkiadó helyes és átgondolt kiadói politikáját tükrözi, hogy az utóbbi években egyre több tanulmánykötetet is megjelentet. Hogy milyen nagy hiányt pótolnak e kötetek, arra mi sem jellemzőbb, mint az a tény, hogy napok alatt elfogytak, és sok esetben még a szakemberek sem jutottak hozzá. Ez jutott osztályrészéül annak a két könyvnek is, amelyre kis példányszámuk ellenére is szélesebb körben kellett volna felfigyelni. Mikó Imre 1967-ben megjelent *Honpolgárok és világpolgárok* című kötete másfél ezer, Vita Zsigmond *Tudománnyal és cselekedettel* című, 1968-ban napvilágot látott tanulmánygyűjteménye viszont mindössze 900 példányban került a könyvkereskedések polcaira. Hogy mi ennek a jelenségnek az oka, arról érdemes volna behatóan vitatkozni. Vajon a kiadó nem bízik a tanulmánykötetek üzleti sikerében, vagy pedig a példányszámot megszábó tényezők nincsenek tisztában a piac szükségleteivel? Egyéni véleményem, hogy egy helyzetfelmérő ankét az utóbbi feltevést igazolná. Kiadóink megalapozott távlati tervei szempontjából minél előbb szükséges volna e vita elindítása, mely ugyanakkor kitérne tudományos könyvkiadásunk továbbfejlesztésére — a sok vonatkozásban való lemaradás felszámolása végett.

A legelső élmény mindkét könyv olvasásakor az örömmérés volt, hiszen Mikó Imre és Vita Zsigmond többévtizedes gazdag tudományos munkáját méltányolta a könyvkiadásunk az önálló tanulmánykötetekkel. Mikó Imre tudományos munkássága első húsztizedében elsősorban jogi, társadalmi és művelődési kérdésekkel foglalkozott, Vita Zsigmond négy évtizedes szaktudományi és tudományszerszerűítő tevékenysége középpontjában viszont mindig az irodalmi és művelődési kérdések állottak. Írói fejlődése során Mikó érdeklődése a felszabadulás után csaknem kizárólag az európai és hazai irodalmi, bölcséleti és művelődési hagyományok feltárására irányult. Mindketten rég megszerzett nyelvtudásuk révén európai kitekintésű tudósok, s ha részletkérdéseket is bőven érintenek, mégis következetesen keresik azok összefüggéseit az egykorú európai eszmei áramlatokkal. Ez a hasonlóság rokonítja tanulmányköteteiket, ez magyarázza meg, miért keresünk hasonlóságot, párhuzamos törekvést kutatási eredményeikben.

Ami a közlés formáját, műfaját illeti, már csak bizonyos vonatkozásban fedezhetünk fel hasonlóságot. Mikó bevezetőjében (*A műfaj védelmében*) az esszéért tartja legalkalmasabbnak mondanivalói közvetítésére, Vita Zsigmond viszont elsősorban a filológusi módszer követője. A szerzők küzdelme a közlési formával nem véletlen jelenség, hanem kiadóink és folyóirataink gyakran változó ily irányú követelményeinek függvénye. Ezzel magyarázható az is, hogy mind Mikó, mind Vita kötetében nem minden írás egyenlő értékű. Az alkalom (évfordulók, időszerűségek)

◆ *A közelmúltban a román és francia közgazdászok tudományos értekezletet tartottak Párizsban. A kollokvium résztvevői a nemzetközi kereskedelem és a nemzetek közötti együttműködés új formáit vitatták meg. A román küldöttség tagjai hét előadást tartottak.*

Az érdeklődés középpontjában a nemzetközi együttműködés módozatai állottak, különös tekintettel arra, hogy ezek mennyire képesek elősegíteni az egyes nemzetgazdaságok komplex fejlesztését, milyen mértékben erősítik a termelési tényezők felhasználásának észszerű jellegét, s miként járulhatnak hozzá a gazdasági és politikai egyenlőtlenség kiiktatásához a nemzetközi munkamegosztásból. Kiderült, hogy a klasszikus, hagyományos kereskedelmi kapcsolatokat a gazdasági együttműködés újabb módszereivel kell kiegészíteni. Hasonlóképpen hangsúlyozódott az államok közötti gazdasági kapcsolatok fokozásának szükségessége, függetlenül azok társadalmi-politikai rendszerétől, mert e relációk hozzájárulnak a béke megszilárdításához és a népek kölcsönös megértéséhez.

Élénk viták bontakoztak ki a nemzetek felett álló vállalatok létesítését illetően is. A francia fejszólalók az ilyen vállalatok nyújtotta gazdasági Jónyök jelentőségére mutattak rá. Mások viszont az e létesítmények nyomán születő ellentmondásokra és negatív hatásokra hívták fel a figyelmet.

A két küldöttség megegyezett abban, hogy a jövőben bővítik a kapcsolatokat a román és a francia közgazdászok között. Az értekezlet előadásait és a vitaanyagot mindkét országban könyv alakban is megjelentetik. Ez év szeptemberé-

krónika

ben Bukarestben újabb kollokviumra kerül sor, amelyen a tervezés metodológiáját és technikáját tárgyalják meg.

◆ Moszkvában megkezdte működését a Konkrét Társadalomkutatások Intézete. Igazgatója Rumjancev akadémikus. A Szovjetunió Tudományos Akadémiája keretében létesített új intézmény a modern társadalomkutatás elméleti és módszertani kérdéseivel foglalkozik.

Egy munkacsoport Grusin vezetésével a közvélemény kategóriájába eső jelenségeket tanulmányozza, míg Oszipov, a Szovjet Szociológiai Társulat elnöke egy másik munkatársi közösséggel az új szocialista gazdasági reformok szociológiai vetületeit vizsgálja. Beszútszov professor köre a prognosztikát, Igor Kon ismert leningrádi szociológus csoportja a szocialista személyiség kialakulását választotta tárgyköréül. Külön kutatja a munkához való viszonyulás problematikáját Jadov tudományos közössége.

Az új intézet könyvek kiadására készül, így a közeljövőben megjelenik Manszurov professzor munkája a gazdaság szociálpszichológiai mozzanatairól. Egy-egy készülő mű távközlési eszközöket s a tudomány szociológiáját elemzi. Az intézet, melynek működését a Korunk figyelemmel kívánja kísérni, elektronikus számítógéppel és lyukkártyás berendezésekkel, saját nyomdával rendelkezik.

szülte cikkek közül néhány el is maradhatott volna, vagy az egykor közzétett írás átdolgozása a legújabb szakmutatások figyelembevételével csak emelte volna e kötetek értékét. Így például Vitának *Egy erdélyi főúr önéletrajza* vagy Mikónak a *Terjesztettem minden demokratiai elvet* című írása bővebb tárgyalást, az új szakirodalom gazdagabb felhasználását igényelte volna. Mindez természetesen nem csökkenti egyik kötet értékét sem, hiszen tudjuk, hogy Mikó Imre Bölöni Farkas Sándorról közelebről megjelenő regényes életrajzában bőven kárpótolja most felmerülő hiányérzetünket. Vita Zsigmondnak is van még bizonyára mondanivalója Bethlen Miklóssal kapcsolatban.

E rövid ismertetésben nem térünk ki a két kötet egész problematikájára, ezúttal a felvilágosodással kapcsolatos tanulmányaikkal óhajtunk foglalkozni. Úgy hisszük, ebben a vonatkozásban is figyelemre méltó mindkét könyv, s hozzá fog járulni eredményeivel és részben szempontjaival is a hazai felvilágosodás kutatásához. Mikó Imre kötetének egyik nagy fejezete, a *Reneszánsz és a felvilágosodás*, helyesen kapcsolja össze e két kort, mely törekvéseiben sok hasonlóságot mutat. Részletesen foglalkozik Machiavellivel, Morusszal, Montesquieu-vel, Rousseau-val és Ragyiscsevvel, nemcsak ismerteti életművüket, európai hatásukat és jelentőségüket, hanem utal hazai vonatkozásaikra is. Mind az öt esszé — bár e kérdések régi szakemberei számára újat nem mond — fiatal értelmiségünk és kutatóink számára gazdag anyagismeretet közvetít. Az esszék tartalmilag és szerkesztetileg kitűnően felépített formájába be nem illő anyagot Mikó kötete végén, a *Könyvek között* című fejezetbe sűrítette. Tulajdonképp magyarázó bibliográfia ez, kitűnő tájékoztató azok számára, akiket e nagy alkotók — a román és magyar fordítások hatására — mélyebben érdekelnek. Sajnos, a kiadó kevesebb teret engedélyezett e fejezetnek, holott a további kutatást éppen a részletekre is kiterjedő magyarázó és értékelő bibliográfia segíthette volna jobban elő.

Bár egyetértünk Mikó ama megjegyzésével, hogy Eckhardt Sándornak 1924-ben *A francia forradalom eszméi Magyarországon* című műve „még mindig” kiindulópont a Montesquieu és Rousseau eszméinek magyarországi hatására vonatkozólag, mégsem ártott volna az utóbbi négy évtized újabb ily irányú gazdag kutatási eredményeire is utalni. Ugyanez a véleményünk a Ragyiscsev-témakörre, az orosz felvilágosodás magyar kapcsolataira vonatkozólag is. Mikó könyve értékét viszont növelik azok a fejezetek, amelyekben (*Hazai változatok*) a felvilágosodás és romantika néhány kiemelkedő egyéniségének életművét mutatja be. Ezekben a fejezetekben nemcsak saját és a hazai kutatások eredményeit összegezi, hanem egyúttal módszert és szempontokat is ad e korszak kutatói számára.

Vita Zsigmond tanulmánykötete a szerző legsajátosabb kutatási területeinek: a Bethlen Kollégium nagy hagyományaival foglalkozó írásainak legjelentősebb eredményeit tartalmazza. A szakemberek kö-

téka

Fábrý Zoltán

Stószí délelöttök

rében és értelmiségünk széles rétegei előtt is ismer-tek Vita Zsigmond népszerűsítő írásai, adattári köz-leményei és szaktanulmányai. Mikótól eltérően Vita elsősorban egészen ismeretlen vagy elfelejtett írók, tudósok életművét vizsgálja. Nagymértékben — és éppen ez kötetének egyik különleges értéke — a Bethlen Kollégium kéziratait, ritka könyv- és folyó-iratanyagát ismerteti. Nem törekszik — egy-két tan-ulmánytól eltekintve — összefoglaló nagy művek írására, hanem részleteredményekkel, új felfedezé-sekkel próbál hozzájárulni főleg a felvilágosodás és a romantika korának mélyebb hazai ismeretéhez. Kötete — bár majd mindig Nagyenyed áll közép-pon-tjában — mégsem süllyed el sem a mikrofiloló-gia, sem a provinciális szemlélet süppedékes talajá-ba. De ez természetesen adódik a szerző európai ki-tekintésű törekvéseiből és tematikájából is.

A Bethlen Kollégium évszázados gazdag hagyomá-nyai, az európai haladó tudományos élettal való ál-landó kapcsolatai régóta közismertek. Ennek ellenére egyetlen nagyobb szabású monográfia sem íródott a Bethlen Kollégiumról, sőt az eddigi részlettanulmá-nyok sem tártak fel mindent. Vita Zsigmond érde-me, hogy négy évtizedes munkássága középpontjában kezdettől fogva a Bethlen Kollégiumból kisu-gárzó művelődési törekvések állottak. Most megje-lent kötete lényegében a Bethlen Kollégiumról szóló, megírásra váró monográfiájának fejezetei. Kiemel-kedő értékű tanulmánya *A nagyenyedi iskolai szín-játszás és a Próba című zsebkönyv*, mely a felvilágo-sodás korának hazai történetéhez, elsősorban a szín-padi kultúra állandósulásának ismeretéhez nyújt nél-külözhetetlen forrásanyagot. De ugyancsak a hazai felvilágosodásról kialakult szempontjainkat gazdagít-ja Benkő Ferencről írt tanulmánya (*A természet meg-ismerésének útján*) és *A keleti nyelvek erdélyi tanít-ványai és terjesztői a XVII—XVIII. században* című új adatokat tartalmazó közleménye.

Mind a Mikó-, mind a Vita-kötet maradandó érté-ke, hogy a szerzők gazdag és új anyaggal bővítik egy-részt a román—magyar művelődési kapcsolatok törté-netét, másrészt a hazai hagyományok európai hátte-rét rajzolják meg a rendelkezésükre álló szakiroda-lom alapján. Egy hiányérzetünk marad csupán a két könyv elolvasásakor. A könyvészeti anyag gazdagsá-ga ellenére nem történik utalás sok olyan műre, ami a két kötet tematikájával kapcsolatban íródott, és számos olyan kéziratra, amelyet hazai könyvtá-raink őriznek, de létezésükről csupán néhány szak-kutató tud. E hiányosság részben a szerzők elszige-teltségével magyarázható, nagyrészt azonban azzal, hogy nincs Kolozsivárt sem irodalomtörténeti kutató-intézet, sem irodalmi múzeum. Jelenleg alig néhány akadémiái kutató foglalkozik a hazai művelődés és irodalom múltjával. Úgy hisszük, sürgős feladat mindkét intézmény létrehozása, mert csak így remél-hetjük lemaradásunk felszámolását, hazai művelődé-si hagyományaink teljes gazdagságának feltárását és közkinccsé tételét.

Jancsó Elemér

A csehszlovákiai magyar iro-dalom eseménye ez a könyv. Addig is, amíg méltóképpen ki-bontjuk időszerű, teljes ember-ségét, kiáltjuk el: megjelent! Már az előszó érzelmes ószin-tesége az egészre nyit: Stósz, a kis hegyi falu Kassa fölött, valóban fókusz, ahol minden korprobléma összefut, s a lel-kiismeret tiszta tükréből ra-gyog vissza. „Felelnem kell ál-landóan és kérdezetlenül — az egész világ előtt, az egész vi-lágért!” — vallja a szerző, s írásgyűjteménye újra igazolja korunk nagy humanistájának egyetemes elkötelezettségét. Mit is ragadjunk ki? Ady-évünk korszerű nyitánya a Mag hó alatt-fejezet cikksoro-zata, a Korunk régi csehszlo-vákiai szerkesztője nyilat-kozik többszörösen Gadl Gá-borról, szigorú, de atyai bírálatok sorjáznak a mai szlovákiai magyar irodalom alkotásairól, váratlanul — és meggyőzően — felfénylik egy-egy különös írói értékelés, kü-lön szakasz az esedékes Anti-sematizmus-tanulmány, melyet irodalomtörténetileg eszentül nem lehet megkerülni. A kö-tet alig több mint egy évtized után a tizenkettedik Fábrý-kö-tet. Az új csehszlovákiai ma-gyar könyvkiadó első — szé-pen kiállított — termékével Európába lépett. (Madách Könyvkiadó, 1968)

Ion Pas

Igazság és testvériség

A könyv alcíme: „Történe-tek Bálcescuról.” S valóban, a hat darabból álló novella-

fűzér mindegyikében felbukkan Bălcescu alakja; látjuk, amint részt vesz a forradalmi értelmiség szervezkedéseiben, amint kadétként iskolát nyit a parasztnak, majd a kibontakozó havasalföldi forradalmi mozgalom vezéralakjaként találkozunk vele a fegyveres és politikai harcok színterén, a forradalom elfojtása után — a harcot itthon folytató híveinek szavaiból rajzolódik ki egyénisége, hogy aztán viszontlássuk Olaszországban, láztól gyötörtén, a halál árnyékában. Ennek ellenére Ion Pas könyve — melyet Arvay Tamás fordításában olvashatunk — nem annyira Bălcescu emberi és politikusi nagyságának akar emléket állítani, mint inkább magáról a korról, a forradalom előkészítésének, tartamának és közvetlen utóéletének éveiről kíván képet nyújtani — a szépirodalmi eszközeivel. (Ifjúsági Könyvkiadó, 1968.)

Gh. Gilescu

Istoria gîndirii politice-juridice Partea I.

Valóban nem könnyű 280 lapon összefoglalni a politikai és jogi gondolkodás Marx előtti történetét. Márpedig ilyen összefoglalásra a jogi oktatásban szükség van, hogy egyetemeink ne csak jogtechnikusokat, hanem történelmi távlatokban gondolkozó jogászokat neveljenek. Dogmatizmus és leegyszerűsítés — ez a két veszély fenyegeti a szerzőt, különösen amikor világviszonylatban tárgyalja a jogi gondolkodás történetét. Sikerültebb a kelet-európai és a római fejlődés bemutatása, ez utóbbi keretében az utalás a hazai jogbölcsölökre.

Kár, hogy keveset kapunk a politikai és jogi gondolkodás történetének világirodalmából;

Ha ez a könyv csupán az Emberi Jogok Egyetemes Nyilatkozata elfogadásának huszadik évfordulóját köszöntő munka volna,* akkor is elismerés illetné szerzőjét, hogy jóvoltából a hazai szakirodalom ilyen színvonalasan járult hozzá az ENSZ kezdeményezte nemzetközi akcióhoz (mint ismeretes, 1968-at az emberi jogok évének nyilvánították). Aki azonban előlvasza Demeter Jánosnak, a kolozsvári egyetem tanárának történeti vázlatát az emberi jogok nyilatkozatáról, számot adhat magának arról, hogy alkalom és megjelenés egybeesésén túl, széles körű és alapos kutatómunka, elmélyült jogbölcséleti elmélkedés eredményével ismerkedett meg. A szerző állam- és jogelméleti szakértelmének, a politikai eszmék történetében való jártasságának, filozófiai, szociológiai és etikai érdeklődésének szerencsés ötvöződése aligha szolgálhatott volna megfelelőbb témát. Az emberi jogok jelenkori elmélete számos ponton kapcsolódik — történetileg — a természetjogi felfogásokhoz, amelyek túlnyomórészt nagy filozófiai rendszerek keretében jelentkeztek. Az emberi jogoknak emellett számos — különösen a valóságos és az eszményi, a „van” és a „kell” viszonyához kapcsolódó — etikai és szociológiai vonatkozásuk van. Az emberi jogok alkalmazása pedig történetileg és társadalmilag meghatározott, alapvető szociológiai, politológiai és — magától értendően — jogi problémákat vet fel.

A szerző a marxista történelemszemlélet és dialektika következetes érvényesítésével bontja ki a természetjogi elméletek konkrét tartalmát az antik gondolkodástól kezdve, a középkori felfogásokon keresztül a forradalmi polgárság ideológusainak nézeteiig. Kellő gonddal elemzi az emberi jogok első — polgári — törvénybeiktatását, és külön fejezetet szentel annak a bírálóknak, amelyben Marx és Engels részesítette ezeket a dokumentumokat, illetve — szélesebb értelemben — a polgárság és a kispolgárság politikai eszményeit és illúzióit. Az elemzésből nyilvánvalóvá válik, hogy a marxizmus klasszikusai nem vonták kétségbe az emberi jogok kidolgozásának, megfogalmazásának, alkalmazásának és tiszteletben tartásának szükségességét, ellenkezőleg, kimutatták a természetjogi felfogás spekulatív, végső fokon tudománytalan jellegét, az emberi jogok polgári értelmezésének szűk osztálytartalmát, és ezzel megvetették az alapját az emberi jogok történeti, kritikai, tudományos értelmezésének. Csak sajnálhatjuk, hogy a könyv szűkre szabott kerete nem engedte meg a szerzőnek, hogy „kifussa” azt az eszmeegzsdagságot, amelyet a szabadság, egyenlőség marxi elemzése tartalmaz.

Egyetértünk Demeter Jánosnak azzal az előszóban tett elvi megállapításával, hogy az emberi jogok kidolgozásában, értelmezésében az ideológusok előtt álló feladatok — a maguk módján — nem kisebbek és egyszerűbbek, mint amilyenekkel e jogok kivívásáért

* Ioan Demeter: *Declarația drepturilor omului. Șchiță istorică. Editura politică. București, 1968.*

és biztosításaért folytatott tényleges politikai harc-
nak kell megbirkóznia. Valóban, amint a szerző írja,
jelenleg ritkaság számba megy az olyan társadalmi-
politikai mozgalom, amely nyíltan megtagadná a hu-
manista eszményeket; a marxisták feladata ebben a
helyzetben, hogy megvilágítsák a különböző huma-
nizmusok konkrét tartalmát, hogy elhatárolják az
emberi jogok marxista elméletét a különböző polgári
felfogásoktól. Demeter János egyetértően idézi Ga-
raudyt, aki szerint misztifikál és hamisít minden
olyan humanizmus, amely nem ismeri el szükségsze-
rű követelményként: 1. a munka felszabadítását a
tőke igája alól, a tőkés kizsákmányolás felszámolá-
sát; 2. minden nép jogát az önrendelkezésre, a gyar-
mati rendszer megszüntetésére; 3. az atomháború el-
len folytatott harcot, a háborúk okainak, forrásainak,
a felszámolását. Ehhez csak annyit kívánunk hozzá-
tenni, hogy a marxista humanizmus a jelenkori pol-
gári humanizmus számos variánsával tud közös
érintkezési pontokat találni (például az említett 2. és
3. pontokon is), hogy az oly sokat emlegetett dialó-
gus lényegéhez tartozik — az elvi elhatárolódás mel-
lett — a minél több ilyen közös pont felkutatása és
kifejtése. Ebben a vonatkozásban is, és általában
a szabadság, egyenlőség elvének elméleti kidolgozá-
sában és gyakorlati alkalmazásában a marxi útmuta-
tások túl nem becsülhető értékűek.

Érdekesek és tanulságosak a könyv ama fejezetei,
amelyek az emberi jogok doktrínájának és törvény-
beiktatásának századunkbeli alakulásával foglalkoz-
nak. Az adatok és elemzések fényében helytállóan
bizonyul a szerzőnek az a következtetése, hogy az em-
beri jogok társadalmiasulásának, nemzetközivé válá-
sának tendenciája mind erőteljesebben érvényesül.
(Adatokról lévén szó, ismételten hangsúlyozni kívá-
nom, hogy — egyéb erőnyei mellett — a könyv egyik
fő erőssége alapos dokumentációja. Így egybegyűjtve
a közölt anyagok — közöttük Virginia állam nyilatko-
zatának, az 1789-es francia nyilatkozatnak, az
1929-es New York-i nyilatkozatnak, az ENSZ egye-
temes nyilatkozatának teljes szövege — önmagukban
is nagy hatású olvasmányok.

Ha az emberi jogok elméletének és gyakorlatának
XX. századbéli fejlődését követjük nyomon, megfi-
gyelhetjük, hogy jelentős szerepet játszott ebben a
fasiszmus borzalmas történelmi tapasztalata. A húsz
évvél ezelőtt elfogadott egyetemes nyilatkozat szöve-
gében sem nehéz felfedezni az antifasiszta erők, ál-
talanában az elnyomottak és jogfosztottak törekvései-
nek, reményeinek, követeléseinek a kifejezését.

Felmerül ezzel kapcsolatban egy fontos elméleti
és gyakorlati kérdés (a szerző nem tér ki erre, mivel
nem tartozik tulajdonképpeni fejtegetéseihez, de köz-
vetve utal rá). Ismeretes, hogy a legtöbb háborús
bűnös, aki ellen az emberiség ellen elkövetett bűn-
cselekmények vádját is emelték, azzal védekezett,
hogy csak a fasiszta rendszerben érvényben lévő jog-
rend szerint járt el. Kelsen, a nemzetközileg ismert
jogtudós is úgy vélekedett egy értekezleten, hogy szí-
gorúan jogi értelemben a náci rezsimben érvényben
volt jog is jog; ezt a tényt, mondja Kelsen, lehet saj-
nálatosnak minősíteni, ettől a jogtól elhatárolhatjuk

a könyv inkább a hazai ku-
tatások eredményeinek össze-
gezésére szorítkozik. Igaz, hogy
ez az első önálló hazai kísér-
let a maga nemében. (Editura
didactică și pedagogică, 1968.)

Desăvîrșirea unificării statului național român Unirea Transilvaniei cu vechea Românie

Az egységes román nemzeti
állam kiteljesedésének, Erdély
és a régi Románia egyesülé-
sének félévszázados évfordulója
alkalmából Miron Constanti-
nescu és Ștefan Pascu szer-
kesztésében kiadott két né-
pes kollektíva munkájának
gyűmölcsse. A 11 fejezet, a kül-
lön cím alatt szereplő epiló-
gus és utószó nyomon követi
a hazai gazdasági, társadalmi,
politikai, eszmei fejlődés főbb
mozzanatait, amelyek előké-
szítették és meghatározták az
egységes román államiság ki-
teljesedését. Leírja ennek a tör-
ténelmi aktusnak a megvaló-
sulását, elemzi a különböző
társadalmi erők és kategóriák
szerepét, magatartását. A gaz-
dag tudományos apparátusra
támaszkodó, sok új történelmi
forrást értékesítő kötetet kora-
beli dokumentumok fotokópi-
áiból készült illusztrációk és
névmutató egészítik ki. (Edi-
tura Academiei Republicii So-
cialiste Românie, 1968.)

Tolnai Ottó — Domonkos István

Valóban mi lesz velünk

A jugoszlávai magyar könyv-
kiadásnak méltó hírnöke ez a
meglepő verskötet: elsőként a
modernségében rendkívül esz-
tétikus, Kapitány László kol-
lázsaival hangsúlyozott könyv-
művészeti teljesítményre fi-
gyelünk fel, de Tolnai Ottó és
Domonkos István két-két hosz-
szabb vers-épitménye indokol-
ja a kitűnő, irigylésre méltó

technikai feltételeket. Végel László utószónak tördelt, tulajdonképpen önálló tanulmánya az „új romantikára“ irányítja figyelmünket, amely e versek alaphangját meghatározza, mi azonban különösen Tolnai Ottó filozofikus-érzékeltesen asszociatív líráját tartjuk újszerűnek — noha példaképeit nemigen tagadhatná le. Nemcsak kísérlet, hanem megvalósítás a Che Guevara emlékének szentelt poema, mely érdekesen és meggyőzően egyesíti az apollinaire-i képvess és a mai filozofikus költemény tulajdonságait. (Forum, 1968.)

Tamási Aron

Rendes feltámadás

A székely népelet és népi szemlélet utólráhetetlen megélénytőjének életművéből novellái kerülnek most az olvasó kezébe, Sütő András válogatásában és előszavával. Ezek a novellák alkották — a kimagasló és vargabetűkkel ide-oda kanyargó regények sora mellett — életművének fő vonulatát, s azt a műfajt, amelyben végeredményben mindig is a legotthonosabban mozgott. Ezekben a novellákban — hogy magát Tamásit idézzük — „helyet kért magának a táj, amely erdőivel és füves mezőivel játékot űz a gyakran változó fényben; helyet kerestek maguknak azok a madarak és más állatok, amelyek otthonosak azon a tájon. S természetesen a főhely az odaváló embereket illette, kiknek gondolkodási módját és beszédét a magam feljegyzéseiből nagyjában ismertem.“ A szülőföldjével végképpen eggyé vált író tanít ezekben az írásokban a szülőföld és a nép szeretetére. (Irodalmi Könyvkiadó, 1968.)

és el is kell határolnunk magunkat, de a tény tény, a jog jog marad. Kelsen érveléséből is kitűnik azonban, hogy ő, aki nem hajlandó elismerni másfajta jogot, mint a pozitív jogot, mégis *viszonyítja* ezt a jogot valami *máshoz* (amikor úgy véli, hogy lehet helyteleníteni, egyet nem érteni vele és így tovább.) De kérdés: mihez viszonyítja? A probléma tehát így fogalmazható meg: létezik-e egy eszményi jog, amelyhez minden pozitív jogot hozzámérhetünk? Van-e más jog a pozitív jogon kívül? Vajon az emberi jogok nyilatkozata nem éppen ilyen eszményi jog-e, nem a természeti jog megnyilvánulása-e, amelyhez minden pozitív jognak viszonyítania kell önmagát?

Úgy vélem (és ezt a meggyőződést olvasom ki Demeter János könyvéből is), hogy nincs más jog, mint a pozitív jog. Ami a viszonyítást illeti, erre valóban szükség van, de a pozitív jogot nem valamilyen más jughoz kell mérnünk, hanem a politika és az erkölcs alapelveihez. A fasiszta jogrend mélységesen embertelen, és ha úgy tetszik, „jogtalan“ volt, nem valamilyen más jughoz viszonyítva, hanem saját belső — politikailag reakciós, *erkölcsileg* antihumánus — tartalma következtében.

Vagyis az emberi jogok nyilatkozata nem valamilyen, a pozitív jogtól különválasztható, annak felette álló jog, hanem mindenekelőtt olyan társadalmi-politikai és erkölcsi elvek és eszmények rendszere, amelyek megfelelnek a társadalmi haladás, a személyiség sokoldalú kibontakoztatása követelményeinek (és amelyek éppen ezért általános-emberi jellegűek); ezeket az elveket magába építheti és magába is építi minden pozitív jog, amely hivatásának tekinteti az emberek és népek közötti közeledés, a demokrácia és a haladás ügyének előmozdítását. A szerző gazdag anyaggal szemlélteti az emberi jogoknak a pozitív jogba való ilyen beilleszkedését, különös tekintettel a hazai törvényhozásra. Különösen érdekesnek és értékesnek tartjuk azt az utalást, miszerint a népi forradalom során hozott új törvények több olyan elvet és normát fogalmaztak meg, amelyekhez hasonlókat az ENSZ egyetemes nyilatkozata később, 1948-ban nemzetközileg elismertetett (így például azokat, amelyeket a nálunk 1945-ben törvénybeiktatott Nemzetiségi Statutum első fejezete tartalmazott).

Demeter János fejtegetéseiben döntő fontosságúnak vélem azt a felismerést, hogy az emberi jogok problémáját a haladó emberiség értékvilágába, értékrendszerébe kell behelyezni. Az, amit ma emberi jogoknak nevezünk, nem csupán ésszerűnek vélt premiszszákból spekulatív úton levont következtetések, nem is valamilyen „örök, változatlan emberi természet“ feltételezett velejárói; az emberi jogok társadalmi-politikai értékek, amelyeket a haladó társadalmi erők — valóságos harcaik és törekvéseik kifejezéseiként — gyöngyöztek ki magukból. A szerző könyvének utolsó fejezetében (*Az emberi jogok az értékelmélet fényében*) a jogbölcseleti gondolkodás legnemesebb hagyományait követi és az egész problematikát magas filozófiai, etikai, axiológiai síkra emeli.

Ismét csak a szűkre szabott terjedelem rovására írjuk, hogy a szerzőnek nem állott módjában részle-

tescbben kifejtienie, csupán felvázolnia tételeit. A kérdésnek egy teljesebb kidolgozása esetén, úgy vélem, szem előtt kell tartanunk azt a tényt, hogy ezek az értékek különböző formákban jelentkezhetnek: létezhetnek intézményesített formában, a haladó társadalmi erők harcainak eredményeiként, megnyilvánulhatnak a valóságos és az eszmei sajátos ötvözeteként, mint a társadalmi-politikai tevékenység *keretei*, továbbá azt sem hagyjuk figyelmen kívül, hogy itt vagy amott, egyik vagy másik közülük legfeljebb csupán mint eszmény léteznek.

Demeter János könyvének legfontosabb következtetése a jelenkori történelmi tapasztalatra es különösen a szocialista társadalom építésének tapasztalatára épül: az emberi jogok maradéktalan érvényesítésének alapvető feltétele, hogy megszűnjék az embernek ember által történő kizsákmányolása és elnyomása. A „társadalmiasult társadalom” léte előfeltétele annak, hogy az ember ne saját szabadságának, jogainak korlátozóját lássa a másik emberben, hogy ne az emberek egymástól való elszigetelődése, hanem egyesülésük váljék az emberi jogok alapjává.

Noha az ember, az egyén jogai — szociológiai szempontból — származékosak, alapvető társadalmi tényezőktől és folyamatoktól meghatározottak, jelentőségük egyáltalán nem másodlagos a szocialista társadalomban. Az emberi jogok, az egyén jogainak figyelmen kívül hagyása, háttérbe szorítása a szocializmus alapelveinek és lényegének a megsértésével egyértelmű. Pusztán csak formai szempontból lehet kifogást emelni a „humánus szocializmus” kifejezés ellen, ha netalán úgy véljük, hogy ez pleonazmus, lévén a szocializmus *per definitionem* humánus, bármilyen *tartalmi* és *lényegbevonó* kifogás azonban a humanizmus követelményeivel és eszményeivel szemben a szocializmus ügyének árt, a szocializmus lényegét kérdőjelezi meg. Demeter János könyvének végkövetkeztetése abba az irányba mutat, amelyet pártunk főtitkára így fogalmazott meg tavaly áprilisban: „Még jobban fejleszteniünk kell szocialista demokráciánkat. Sok lépést tettünk előre ebben az irányban és még sokat kell megtennünk. El kell jutnunk oda, hogy az ember teljesen szabadnak, önmaga gazdájának érezze magát... A szocializmusnak olyan feltételeket kell megteremtienie, hogy az ember — a termelőeszközök gazdája, az összes anyagi és szellemi értékek létrehozója — valóban a figyelem középpontjában álljon, a legfőbb szerepet föltse be a társadalomban, háborítatlanul élvezze az igazi szocialista demokrácia szabadságjogait; ez az alapfeltétele az emberi személyiség teljes kibontakoztatásának. Ez jelenti lényegében a szocializmust, amiért harcoltunk, amelyet létrehoztunk és kiteljesítettünk Romániában.“

Befejezésül még csak ennyit: szeretnők, ha Demeter János ezt az önmagában is értékes „vázlatot” kibontaná a benne rejlő lehetőségek mértékében. Mert ebben a vékony kis könyvben egy — szösz szerint és képletesen is — nagy könyv előhírnökét látjuk.

Kallós Miklós

téka

Kaffka Margit

Hangyaboly

A „hangyaboly” egy kisvárosi zárda és a fennhatósága alatt álló leánynevelőintézet *belső világa, de ugyanígy a csak néhány epizódnyira felvillantott külvilág is: a századeleji Szatmárnémeti s a kört tovább tágitva, valójában az egész századeleji magyar társadalmi-politikai élet. Az író, akit alkotó ereje teljében, ötven évvel ezelőtt hirtelen ragadott el a halál, egy látszólag zárt világban látja és láttatja meg egy egész társadalom belső ellentmondásait, s ezeken kalauzol végig az emberi lélek finom rezdülései iránt mutatott művészi érzékenységével. „Eros ember, művész” — írta róla egyik verseskötete alapján Ady Endre —, „egy asszony-író, akinek nem kell udvarias, hazug bókokat mondani”, aki éppen úgy, mint a regénybeli hősnője, Király Erzs, kívül és felül tud emelkedni a körülötte kavargó „hangyaboly” kicsinyes nyüzsgésén. (Irodalmi Könyvkiadó, 1968.)*

Karácsony Benő

Tavaszi balladák

A szerzőt elsősorban regényíróként tartjuk számon, nem hagyhatók azonban figyelmen kívül novellái sem. Ezeket gyűjti össze (Baróti Pál utószavától kísérve) a Karácsony Benő-sorozatban megjelent Tavaszi balladák című kötet. Novellái, akárcsak az ismert regények, a polgári életforma kisszerűségének, anakronizmusainak, a kispolgári életeszmény neveléses távlatlanságának, a képmutatásnak a felismerését jelzik. Kajánság, már-már szarkazmusba áthajló gúny és öngúny, csevegő

előadasmód, friss, szellemes asszociációk jelzik a későbbi regények íróját. Hősei ha lázadnak is, lázadásuk zsákkut-cába torkollik, ahonnan csak visszaút van — ugyanabba a bánatba, fáradtságba. (Irodalmi Könyvkiadó, 1968.)

Tolnai Lajos

Sötét világ

Az ismert, először 1891-ben megjelent önéletrajzi regény tónusa sötét. Azzá teszi Tolnai szemlélete és a korabeli Magyarország társadalmi állapota. Gyermekkoráról s a marosvásárhelyi évekről megrajzolt képeinek nemcsak az az érdeme, hogy remekül ábrázolt típusokat állít elénk, hanem még inkább a kiegyezés-kori magyar társadalom éles leleplezése. Az igazságtalanságot nem tűrő egyénisége s amúgy is ingerlékeny természete örökös konfliktusba kergette feletteseivel. Önvédelmére a gúnyt használta fegyverül. Regényében a közéleti emberek s az irodalmi élet vezető egyéniségei kerülnek embertömegbe. (Ifjúsági Könyvkiadó, 1968.)

Dictionarul limbii poetice a lui Eminescu

A máig legnagyobb román költő, Mihai Eminescu műve nem véletlenül áll változatlanul a kutatók érdeklődésének középpontjában. Most róla készült el az első román költői nyelv-szótár, a néhány éve elhunyt kiváló esztéta, Tudor Vianu vezetésével dolgozó nagyszámú kollektív munkájának eredményeként. A vasikos kötet alapjául Eminescu életében megjelent költeményein és szépprózai művein kívül legfontosabb posztumusz versei szolgálták. A lexikográfiai módszerek szerint összeállított szótár (külön csoport-

A mi tájainkon hagyományos közlési forma az emlékirat és a napló. Nagy a száma a kiadottaknak és sok még a kéziratban heverő. Papírra vetette sorait a változtatni és hatni akaró; az önmagát megmutatni tudó, valló; az értő, ki látni és láttatni tud; a krónikás, akit belső ösztönzés hajt a rögzítésre; az életét, hitét, cselekedeteit igazolni vágyó; és sokan, akik csupán jelzést kívántak küldeni ködbevesző életükről az utódoknak. E sokféle belső készítés külön-külön vagy összefonódottan írásra sarkallt sokakat, de az önkifejtést gátló mostoha történeti-társadalmi meghatározottságok kényszere is e formák felé sodorta az alkotásra érett szellemet, a többre képes értelmet.

Wass Pál naplója,* amelyet gonddal, szeretettel és nagy hozzáértéssel Csetri Elek rendezett sajtó alá, beletartozik a hagyomány szabta keretekbe, s mégis rendhagyó jellegű. Elsősorban azért, mert nem a kímelkedő, nem a nagyműveltségű, nem a nagy feladatokat vállaló és velük birkózó, hanem az egyszerű ember vall benne koráról, az élet mindennapos dolgairól. Sajátossá teszi a naplót az is, hogy a köznapi figyelmet Wass Pál a katona-életéről ír. Mégpedig az erdélyiekéről a Birodalom haderejének kereteiben, a Habsburg-császárság változatos tájain. Az emberről és a társadalomról van mondanivalója. Igaz, hogy régi emberekről és régi társadalomról, de olyan példatárat kínálva az olvasónak, amely bőven ontja a mi számunkra is a gondolkodást serkentő, az okulást szolgáló anyagot.

*

Szóljunk először az emberről, a városi fiatalról, akit vonzott a katona-élet. Ugy is mondhatnók, maga az élet, a zajlóbb, a mozgalmasabb, a színesebb. Hihetnők, hogy az utilitaristák hatottak rá, ha bár csak hallomásból is tudna Millről, Banthamról és követőikről. Így csak ösztönös vallója a tantételnek: az élvezet a valódi jó. Wass Pál érzékeny is mindenre, ami alapvető emberi szükségleteit, érdekeit szolgálja. Minden új országrész, város és falu felveti számára a kérdést: lakói étel, ital, lakás, időjárás dolgában hogy állnak? S mi az ára a megvásárolhatónak? Hogy dolgozik s él a másfajta? Van szeme meglátni ezért a mélyebben szántó ekét, a szélesebb ást, a más módra készült szekeret és pontos, hű krónikásra talál benne az olajfaliget, a cséplés, a szüret vagy a törökbúzamívelés. Mert ő maga nagyra értékeli, felméri hát a helybeliek házat, öltözetét, étkezését, szokásait, életlehetőségeit és asszonyait. Fialat és jó-étvágyú. Ezért is tudósít a kenyér és a pecsenye áráról, a borok minőségéről és a női öltözékekről. Derűs és férfiemberi az, ahogyan új és új szálláshelyén ismét és ismét rádöbben, hogy a leányok, asszonyok

* Wass Pál: *Fegyver alatt*. Irodalmi Könyvkiadó. Bukarest, 1968.

téka

milyen csodálatosak, kellemetesekek, rózsásak, fehérbőrűek, hogy a velenceieknél szebbet már nem is képzelhet az ember, de Udinének is „gyönyörű fejrőnépei vagynak”, s bizony a medgyesiek is nagyon szépek. Gyűjteni akar. A jóérzések, a jó mulatságok, a szép napok mellé érdekes látványt is. Csudálni akarja a raritásokat, az antikvitásokat, a históriákban nevezetes dolgokat és helyeket. „A nevezetesebbeket — mondja —, mert Isten győzné mindent tökéletesen meglátni.”

Hogyne értenők meg őt olvasva még inkább a telhetetlenségtől kínzott korunkbeli társát, kinek a „spektákulumot” a gép házhoz szállítja, vagy őt röpi a csodálnivalókhöz. A „Was Pál-i” és napjainkbeli mindennel töltekezni vágyás nem örök, nem metafizikusan felfogott emberi természetéről árukkodik, de regél valami bennünk tartósan létezőről, ami éppen úgy lehet magas szinten szépen élhető és emberi teljességet szolgáló, mint önpusztító, vagy — kizárólagosságra törő életelvként — közösségeket, társadalmakat bomlasztó veszedelem.

*

Ami gyarló embervoltában a legjobb, a naplóíró Móricz Zsigmondhoz is közelíti. Közös bennük az élet keresése, az élet szeretete. Mindketten megfordultak a Garda-tónál. Wass Pált a tó híre csábította. A „sokadalma” és a vizen járó gözhajó. Móricz szintén az életet kereste Olaszthonban, hogy felszabaduljon a művészet súlya alól. „Nálunk láttál valahol szőlőt felfuttatva a fákra?” — kérdi ő is. Nagyon szeretne a néppel beszélgetni, s elfogja a vágy, hogy megértse Velence szegényeit, s ellenőrizni kívánja, igaz-e a leányfalusi kerti napszámos szava, hogy a Garda-tónak olyan kék a vize, hogy az „evedzöröl” úgy csepeg le, mint a kékítő. Visszanéz hát a Gardatóra, de nem Dantét keresi s látja rajta, mint úti-társai — Janka és Babits —, hanem azt, ami minden népből való ember szeretetét fejezi ki: hogy a tó kékjét a hajó kereke ugyanúgy fehérre porlasztja, mint a Duna vizét. S utaknak, írásoknak mértékéül szabja a gyötrő kérdést, a sohasem feledhető: „hogyan lehet és hogy kell tovább javítani a tömegek életét?”

A katona nem jutott még el a közösségi emberség, s tanultsága is jóval kevesebb. Nem lát ember-testvériséget, társadalmi célokat, s nem látja Dantét sem. Ne ítéljük meg érte, hiszen Móricz Babitsot is, bár fiatalabb, mégis négyezer kötetrel öregebbnek minősíti önmagánál. De azt sem feledhetjük, hogy keresi a szellem, a művészet köbe, képbe, szoborba öltözködő emlékeit, és szigorúan leltároz. Felméri, őszintén írja le a lengyel paraszt embertelen nyomorát, azt, hogy Nápolyban naponta többen is meghalnak éhen, hogy Olaszthonban az utcán hal meg az ember, a szegény, hogy a pápai Róma országútjai mentén — tolvajt riasztva — emberfők, kezek, lábak himbálóznak, s hogy az iszonyú nagy szükség és az éhség kényszeríti a lakosokat a rossz tettekre, s érzékeli azt is: félnek az urak a karbonáriktól.

Az életet szeretőt állásfoglalásra készítette a mások

tosítva a költő használta tulajdonneveket) képet nyújt Eminescu szókincsének számbeli és funkcionális gazdagságáról, s kiindulási alapul szolgál mindazoknak a kutatásoknak, amelyek e fontos kézikönyv birtokában veszik majd vizsgálat alá a korszakokat szintetizáló s beláthatatlan távlatokat nyitó költő nyelvét, stílusát. (Editura Academiei, 1968.)

Deák Tamás

Átváltozások

A műfordító nem mindig saját kedvtelése, hanem sokszor az őt magáénak valló irodalom igényei szerint is válogat, mégis egészben véve nem sokat — és nem is lényegeset — téved az, aki egy műfordítói életműből magának a fordítónak az arcképét is megrajzolja. Deák Tamás új műfordításköteke tanúsága szerint éppúgy a klasszikusok szerelmese, mint amennyire a kortársak rezdüléseire érzékenyen reagáló közvetítő. Propertius, Ronsard, Milton, Goethe és Heine mellett zűvesen fordul a kortárs költők felé, s a kötetben gazdagon jelenlevő román irodalomban is — Grigore Alexandrescu és Mihai Eminescu tolmácsolása mellett — hézagokat pótol Mihail Codreanu, Vasile Voiculescu, George Călinescu és Al. Philippide-fordításaival. A versfordítás nemcsak ihlet, hanem műves munka dolga is, s ennek az igazságnak e kötet zöme joggal lehet bizonyító anyaga. (Irodalmi Könyvkiadó, 1968.)

Jorge Semprun

Az ájulás

Egy élet története? Vagy csak pillanatok története — a

téka

spanyol polgárháború, a francia ellenállás vagy a láger pillanatáé, vagy azé a pillanaté egy svájci tópart időtlen nyugalmának hátterén, amikor a tárgyak oly kéréletlenül, nyilvánvalóan és súlyosan kényszerítik rá magukat az emberre, hogy az ember léte szinte feleslegesnek tűnik; pillanatok története, amelyeket az önkéntelen emlékezés szigetel el és kapcsol össze a maga bonyolult asszociációs törvényei szerint?

Mindenesetre a fogékonyság diadala ez a kisregény, Jorge Semprun második. A nagy utazást mintegy folytató könyve, a fogékonyságé, a dolgok birtokba vételére irányuló örökös készenléte, amelynek van elég önbizalma ahhoz, hogy ne legyen szüksége önmaga megvalósításában a tárgyak teljességére, egy életút lehetséges tér- és időpontjaira, a kronológia egyetemességére. Olyan fogékonyság és íráskultúra ez, amely a tárgyi-gondolati rendszer teljessége nélkül is meghódítja az emberi tapasztalás egészét: a látás örömet, a feloldás örömet, az emlékezés csodáját, az érzékek tisztaságát és a gondolat igazságát. (Európa, 1968.)

Ernest Hemingway

Novellák

A modern amerikai próza kimagasló egyénisége 1923-ban megjelent novelláival aratta első sikereit s a későbbi nagy regények, a magyarul is kiadott Búcsú a fegyverektől, Gazdagok és szegények, Akiért a harang szól, A folyón át a fák közé s életművének méltó lezárása, Az öreg halász és a tenger mellett mindig jelen volt az elbeszélő is. A sok vonatkozásban önéletrajzi fogantatású — s egymás után ol-

nyomorúsága, az, hogy szükségét szenvednek abban, amit ő oly sokra értékel. Csetri Elek bevezetőjében megrajzolja a továbbvivő utat, az alkalmoszerű rebbeliskedéstől a szabadelvűségért, republikánusságért, az anyanyelvhez való jogért, a nemzetek szabadságáért való lelkesedésig és küzdelemig. Ebben a metamorfózisban szerepe van magának a birodalmi keretek préselőerejének, hiszen akarva-akaratlanul ez is segíti, hogy az önmagáért élő, hű fegyveres szolgából a közösségi célokért életét áldozni kész forradalmár ellenfél szülessék.

*

Jöllehet az utóbbi években divatossá vált a Habsburg-birodalom történetének kutatása, a társadalom szerkezetéről, s benne a hadsereg szerepéről még mindig nem tudunk eleget. A fegyveres erő különben is aktuális kérdése a mi napjainknak is. Nem kell elemezni, miért. Megemlítem viszont Golo Mann nagyon vitatható, de rendkívül jellemző értékelését. Ő, aki antifasiszta, a 19. században erőszakosan fellépő német nagyhatalmiság megerősítését abban keresi, hogy a németek a napoleoni háborúkból — a „Was Pál-i“ korszakból — vonták le a tanulságot: a gyenge országot letiporják, megalázzák, s hogy Európában másra nem lehet apellálni, csak az erőre. Azt már ő is világosan látja, hová vezetett ez az erőmitosz!

Milyen ez az erő a Habsburg-császárság szerkezetében? Wass Pál segít-e jobb megismerésében? Igen-nel kell válaszolnunk, sőt meg kell mondanunk, hogy hasonló forrásfajták feltárása nélkül nem vállalkozhatunk a katonai erő történeti szociológiájának megírására.

A naplóíró nem vizsgálja, milyen szerepet kell vállalnia a hadseregnek, az államhatalom bel- és külpolitikájának eszközeként. Minden sorából kiviláglik azonban, hogy fenyegető erőről van szó, amely a hódítást, a leigázást tartósítja, a zendülést fojtja el, s a másik, a versengő nagyhatalommal feszül szembe. A hadoszlopok állandó mozgásban vannak, látszólag, karkai vízióhoz hasonlóan, tévelyegnek keresztül-kasul a monarchián, holott a baj helyére hullámanak; s ezt az apály—dagályt az is meghatározza, hogy más nép idegenajkú fiainak kell elárasztaniok a veszélyeztetett pontokat.

Honnan rekrutálódik az egyszerű katona? Csetri Elek bevezetőjében leírja, hogyan verbuválnak kötéllal. Magamnak is szomorú stúdiumom volt — népdalokban a régi világot nyomozva — megállapítani, hogyan teszi gyűlöletessé a falusbíró a „katonafogadásban“ rárótt szerep. A módszert Wesselényi embervadászatnak és emberkereskedésnek, Hodor Károly pedig a katonákat „kénytelen hazaöröknek“ nevezi. Nos, erről a bakáról ír az öket vezető csapat-tiszt. Kemény sorsukról, megerőltető meneteléseikről, az „invalidus transportok“-ról, arról, hogy fülük, kezük, lábuk hogyan fagy el; halálát is hogyan leli idegen földön nem egy, s vallja: „így leszünk oda mind rendre.“ Még több anyagot szolgáltat azonban a tisztikarról: kik, milyen szellemiség hordozóiként, mi-

lyen életmódot folytatva, miként élnek. Milyen szolidaritás fűzi össze a „pensionált“, a „kvietált“ katonákat széles e Habsburg-birodalomban. Hogyan édesgeti magához az idegenföldi uraság, az urak és előkelők kasztja a tisztikart, védelmezőiként ünnepelve őket s mulatságokat rendezve számukra.

Miből, s főleg hogyan tartja fenn az államhatalom ezt a hadsereget? Az útinapló szerzője ezen sem elmélkedik, de leírja, valóságghű, egyéni arculatú rajzokban eleveníti meg a beszállásolást, a koszt és kvártély parasztra nehezédő szenvedhetetlen terhet. Megelevenednek a forró sört főző, zabkenyerüket a katonákkal megosztani kénytelen lengyel parasztok, a „császár népit“ utáló bresciaiak, és az is, miként kell Wass Pálnak is matróz ruhába öltözködnie, hogy a vele szórakozni kész lányt honfitársai ne bántalmazzák, hogy „bajba ne essék“. Mekkora terhet ró az adózó népre a katonai ellátás, az „ingyen gazdálkodás“, arról csodálatos tanulmányt írt mind Kemény Zsigmond, mind Fényes Elek, de foglalkoztak vele sokan mások is. Hiszen az adóval majd egyenrangú ez a teher, és súlyosbítja a „deperditá“, a vesztesség, az, hogy Mária Terézia-korabeli árszabás szerint fizetik évtizedek múltán is a „salgamalis beszállásolási portiot“, a tűzifát, a kenyeret, a zabot, a szalmát.

Hosszasan lehetne idézni sok más részletet, adatot, amelyek emberi kapcsolatokról, társadalmi viszonylatokról mondanak lényegeset, másutt nem olvashatót. Csak egy kérdésnél szeretnék még kissé elidőzni. A Habsburg katonai hierarchia természeténél. Olyan rendszer ez, amelyben — Gábor Áron szavaival élve — sohasem fogja „a katonát elé vinni az ész, jellem, derékség, hanem a némettség, a szervilizmus és a protekció“. Természetéből következik, hogy túl nagyra nő a hierarchiában felül levőnek a szerepe és sok függ a jellemétől, emberségétől vagy rosszakaratától. Ahogyan a jó felettes a lehetőségekhez mérten meglegedetté teheti, ugyanúgy a parancsnokló ezredesének „aljassága és rosszindulata“ halálba vagy kényszernyugdíjaztatásba kergetheti az alárendeltet. Wass Pál egyéni sorsa is ily módon jut el tragikus fordulóhoz. Mi tagadás, része van benne az ő könnyelműségének is, de a főszerep a hatalommal visszaélő, bosszuló feletteséé. Sok ilyenszerű tapasztalat, az államhatalom haderejének szerkezete és szelleme is magyarázza, hogy eshetett meg Wass Pál átalakulása, s az, hogy Csetri szavaival élve: „Európa egyik legreakciósabb hadserege is szállított erőket a forradalmi átalakulás táborába.“

Hasznos minden írás, múltbeli is, amely megsegíti az olvasót abban, hogy emberi létkérdéseken gondolkodjék, hogy múltjában és jelenében tisztábban lássa önmagát és társas kapcsolatait s tudatosabban, több legyen az ereje az élet szabta tennivalók ellátásában; örömet, sikert, de gondot és bajt termő mindennapok megünneplésében és elviselésében. Jó szolgálat e téren az Irodalmi Könyvkiadó vállalkozása, és Csetri Elek példás fáradozása további hasonló kötetek megjelentetésére biztató.

Imreh István

vasva szinte önéletrajzi novellaciklusként ható — elbeszélésekben kora Amerikájának egyszerű hősei jelennek meg, és sorsukban az író a kalandok és keserves megpróbáltatások között is helytálló, a szép és nemes, küzdelmes életet vállaló ember himnuszát látja megtestesülve. A kötet novelláit kiváló fordítók (köztük Déry Tibor, Réz Ádám, Sükösd Mihály és Szász Imre) tolmácsolásában ismerheti meg a Horizont-sorozat olvasója. (Irodalmi Könyvkiadó, 1968.)

Irodalomkritikai antológia

I—II.

Az utolsó két évszázad jelentős magyar kritikusainak és íróinak irodalombírálatából sorakoztat fel a két kötetből válogatást Dávid Gyula pontos jegyzetanyagával, név- és eseménymutatójával (Csonkaonitól Gyulai Pálig és Péterfy Jenőtől Móricz Zsigmondig). Jól példázza a kötet, hogy mennyire kihagyhatatlan az írók munkásságának egészéből kritikai tevékenységük, az irodalom jelenségeire való reflektálásuk. A csak-kritikusok viszonylag kisebb számban szerepelnek, mert valahogy a magyar irodalom története folyamán az irodalomkritika művelése összefonódott a szépirodalmi munkássággal. Csehi Gyula a kötetek élén elemző tanulmányban mutatja be a magyar kritika korszakait; a problémák gyakorlati részét illetően joggal állapítja meg: „Annak ellenére, hogy a kritikának igen nagy szerepe van az irodalmi életben, az iskolai oktatásnak legelhangyagottabb területe.“ Ezt hivatott pótolni a Tanulók Könyvtárának két új kötete is. (Ifjúsági Könyvkiadó, 1968.)

Octavian Goga

Messziről

Kibédi Sándor épp harminc évvel ezelőtt megjelentetett magyar nyelvű Goga-kötete után most jelennek meg másodszer magyar nyelven kötetbe gyűjtve a nemzeti-népies irány e jelentős képviselőjének legjelentősebb versei. A kötet az eddigi magyar Goga-kép szempontjából is számottevő gazdagodást jelent, hiszen anyagának közel egyharmada eddig még le nem fordított vers, és szép számban szerepelnek az eddigieknél igényesebb, magas művészi szintű újrafordítások is. A Goga-életmű joggal tarthat számot a magyar olvasó érdeklődésére, hiszen költészetében a román nép nemzeti vágyai egyetemes érvénnyel, emberi tartalmuk lényegének kihangsúlyozásával szólnak meg. Szemlér Ferenc, Majtényi Erik, Kiss Jenő és Kányádi Sándor új fordításai ugyanakkor hazai magyar műfordításirodalmunknak is kétségtelen nyereségei. (Irodalmi Könyvkiadó, 1968.)

Nicolae Breban

Franciska

Az utóbbi évek átütő román könyvsikereinek sorában Breban regénye igen jelentős. A szerző nevét e regény megjelenéséig jóformán alig ismerték, s éppen ezért volt meglepő az az írói biztonság, amely ezt a könyvet jellemezte: az erdélyi kisváros társadalmi és erkölcsi atmoszférájának megteremtésében éppen úgy, mint analitikus módszerében vagy stílusában. A 20 éves felcserlány szerelme csupán elindító motívuma a regénynek, amely alkalmat ad az írónak egy korszak és egy társadalmi környezet elmélyült

A hazai szociológia haladó hagyományait folytatva a *Sociologia Militans* sorozat azzal a szándékkal indul, hogy megismertesse e tudomány eredményeit, ösztönözze a tudományos kutatást, s a szocialista valóság elemzésével hozzájáruljon társadalomépítésünkhöz. A sorozatban megjelenő tanulmányok átfogó képet nyújtanak majd a szociológiáról, felölelik legfontosabb kérdéseit (például a szociológia kialakulását, tárgyát, módszereit, különböző szakszociológiák problémáit).

A megjelent első kötet* bevezető részében a szerzők a szociológia néhány alapkérdését fejtegetik elméleti szinten (tárgya; hogyan viszonyul más tudományágakhoz; mi a szerepe a társadalom építésében). A munka második része gazdag könyvészeti anyagot közöl hazai és külföldi művekből.

A különböző társadalomtudományok a társadalom egyik vagy másik vonatkozását tanulmányozzák, a valóság adekvát tükrözése azonban megköveteli a társadalomnak mint egésznek a vizsgálatát is. Erre a szociológia hivatott — mutat rá V. V. Caramelea, volt Gusti-tanítvány. A szociológia a társadalom egészében, bonyolultságában tanulmányozza, a társadalmi viszonyokat, az intézményeket elemzi. Ovidiu Bădina szerint a szociológia az a tudomány, amely az adott társadalomban uralkodó törvényszerűségeket, az emberek közötti kapcsolatokat, a különböző intézményeket vizsgálja.

A kötet cikkeiben ismét felmerül a szocialista országokban sokat vitatott probléma: hogyan viszonyul a marxista szociológia a történelmi materializmus-hoz? A vita során különböző álláspontok alakultak ki. Egyesek szerint a történelmi materializmus alapján ki kell dolgozni egy külön tudományágot, a marxista szociológiát.

I. Drăgan szerint a történelmi materializmus és a marxista szociológia között csak részleges egybeesési viszony áll fenn, minthogy a szociológia magába foglalja az előzőnek bizonyos tételeit és fogalmait, de a kettő nem azonosítható: már tárgyuk szempontjából is különböznek, ugyanis a történelmi materializmus olyan törvényszerűségeket állapít meg, melyek az egész emberi társadalom fejlődésére vonatkoznak, a szociológia viszont a jelen tudománya, továbbá gyakorlati jellegű, a történelmi materializmus tudniillik nem nyújt konkrét megoldásokat a társadalmi élet megszervezése és vezetése kérdésében.

Ezzel szemben mások, mint Bădina és Trăsnea, azt állítják — talán az ő álláspontjuk fogadható el —, hogy a történelmi materializmus a marxizmus általános szociológiája. Trăsnea elveti azt a felfogást, mely szerint csak a történelmi materializmus filozófiai jellegű tudomány, a szociológia pedig nem. A szerző rámutat arra, hogy a társadalom vizsgálatakor a történelmi materializmus kiemeli az általános vo-

* *Obiectul sociologiei. Editura științifică. București, 1968.*

násokat (melyeket általános fogalmak, kategóriák tükröznek), de ugyanakkor konkrét kutatásokat is végez.

Egy másik vitatott probléma, melyre a könyv kitér, a marxista szociológia és az empirikus kutatás viszonyával kapcsolatos. E kérdésben is megoszlanak a vélemények, még nem alakult ki egységes álláspont. Egyesek elismerik, hogy a történelmi materializmus a marxizmus általános szociológiája, s közvetlen módon vizsgálja a valóságot, de szükségesnek tartják az empirikus szociológia kidolgozását, mely közvetlen eszközökkel tanulmányozza a jelent.

Trásnea szerint a marxista szociológia magába foglalja az empirikus kutatásokat is, melyeket nem tekinthetünk önálló tudományágnak, hanem csak a kutatás egyik szintjének. A marxizmus klasszikusai ragyogó példát szolgáltatnak ebben a vonatkozásban is, amikor a konkrét kutatások eredményeit az elméleti általánosítás magas szintjére emelték.

Ha a szociológia hivatása a társadalomnak mint egésznek a vizsgálata, nem hagyhatjuk figyelmen kívül egyik vetületét sem. Ezeket a vonásokat a különböző szakszociológiák tanulmányozzák. Bädina szerint a szakkutatások szükségesek, megjelenésüket meghatározza egyrészt az embernek ama törekvése, hogy adekvátabb módon ismerje meg a valóságot, másrészt a gyakorlati szükséglet. A szakosodás tehát normális jelenség, figyelembe véve azonban az egész és rész viszonyát, a szakkérdéseket csak akkor érthetjük meg, ha megértjük az általánosakat is, ezért az általános szociológián belül kell vizsgálni őket.

A szociológia kialakulásának problémáját boncolgatva Henri H. Stahl megállapítja, hogy e tudomány fejlődésében két irányzatot különböztetünk meg. Az első a kapitalizmussal egy időben jelent meg Európában, s feladatának tekintette a valóság általános törvényeinek feltárását. Ebben a korszakban születtek a nagy szociológiai rendszerek. Ezzel szemben Amerikában létrejön egy másik irányzat, az empirikus szociológia. A „történelem nélküli“ Amerikában felmerültek olyan kérdések, mint például a lakosságának az ipari munkához való alkalmazkodása, a városi életbe való beilleszkedése.

Így egész sor szakszociológia született — persze pragmatista alapon. Ezzel kapcsolatban a szerző rámutat, hogy Szorokin szerint a szociológia fejlődésében lényegileg két szakaszt különböztetünk meg: a) az 1875—1920-ig terjedő korszakot, mely a nagy szintézisek kora; fő képviselői: Spencer, Marx, Durkheim, Tarde és mások; b) az 1920—1965-ig terjedő időszakban a szociológia analitikus jelleget ölt. A szociológusok nem törekednek elméleti rendszerek kiépítésére, hanem inkább a kutatás technikai problémái felé orientálódnak, másrészt inkább mikroszociológiai kutatásokat végeznek. Henri H. Stahl szerint ma a szociológia ismét választás előtt áll, ami abban nyilvánul meg, hogy szintézisre, elméleti általánosításra törekszik.

Más filozófiai módszertani alapról tekintve ezek a nagy fejlődési szakaszok megtalálhatók a szocialista országokban művelt szociológiában is, ahol egyre na-

téka

belső elemzésére. A mű, melynek termékeny viták nyomán született második változatát Huszár Sándor fordította nagy írói biztonsággal, folytatása annak a hagyománynak, amelyet Camil Petrescu, Hortensia Papadat-Bengescu teremtetett a román prózában. (Irodalmi Könyvkiadó, 1968.)

Friedrich Dürrenmatt

Az ígélet

*A krimi az utóbbi években több lett, mint műfaj — divattá vált. Irodalom rangra csak ritkán emelkedik, ilyenkor viszont jóval többet nyújt, mint a „krimi“, mint egy bűncselekmény-sorozat. Az irodalmi krimi betartja a műfaj szabályait, fenntartja az izgalmat, de nem a gyilkosságok halmozásával; művészi mértéktartással adagolja az eseményeket, és a sorok között tudatosítja: az elkövetett tettekért felelni kell. Az irodalmi értékű krimit a Simeon-regények mellett Dürrenmatt művei fémjelzik. E kötet három kisregénye messzemenően igazolja ezt a véle-
ményt. (Európa, 1968.)*

Turgenev

Első szerelem

Áprily Lajos mondta egyszer, hogy könnyű volt Anyegin lefordítani, mert az első fejezet után az ember már csak Anyegin-strófában gondolkodik. De nehéz Turgenevet magyarázni, akinél a próza ritmusa állandóan változik, s a szavak árnyalatainak nincs határa. Áprily Turgenev-fordításai éppen úgy klasszikus példává emelkedtek, mint ahogy Arany után sem fordít többé senki Hamletet vagy akár Abrámyi után sem Cyranót. Az Első szerelem sze-

téka

rény helyet foglal el az Apák és fiúk s a többi közismert nagy regény mellett. De az önéletrajzi elemekkel átszőtt költői körültekintés az orosz nemesi fészkek között száz év után sem vesztette el Áprily tolmácsolásában hamvát és varázsát. (Magyar Helikon, 1968.)

Vladimír Hanga

Caius Iulius Caesar

**A kolozsvári egyetem jogtudományi professzora a történeti körülményekből és feltételekből kiindulva, az események összefüggő időrendi bemutatásával igyekszik megrajzolni Caesar jellemét, eszméit és azt a hatást, melyet az események alakulására gyakorolt. Az ifjúság számára szánt életrajz első fejezetében Caesar ifjúkora és politikai pályafutásának kezdete eleve-
nedik meg egészen az első triumvirátus megalakulásáig. Ezután következik Gallia meghódításának s végül a polgárháborúk történetének bemutatása. Míg a történeti forrásokra épülő, érdekesítő elbeszélés, a kor egész problematikájának helyes felvillantása, a gazdag illusztrációk és a bő könyvészeti anyag nemcsak az ifjúság, hanem a felnőttek, sőt a szakember számára is értékes és tanulságos olvasmány-nyá teszi ezt az új Caesar-monográfiát. (Editura tinere-tului, 1967.)**

Péterfy Emília

Fenyő és folyondár

Regény az iskoláról, ahol Erdős Zsuzsika felnövekedik, és egy másik iskoláról, ahol ő neveli a mások gyermekeit. Mai regény egy olyan szerző tollából, aki a városi és falusi iskolát belülről ismeri.

gyobb hangsúlyt helyeznek a valóság konkrét vizsgálatára, ez azonban nem nélkülözi az elméleti általánosítást.

Hazai vonatkozásban — mutat rá R. Moldovan — a szociológia gazdag hagyományokkal rendelkezik. A két világháború között kifejlődött Gusti-féle monografikus iskola a társadalmi valóság konkrét vizsgálatát tűzte ki célul, hogy azután majd társadalmi reformokat valósítsanak meg az adott társadalmi rendszeren belül. A marxista szociológia felhasználta a múlt haladó hagyományait, magasabb szinten továbbfejlesztette, s így eszköz a szocialista társadalom problémáinak megoldásában. A hazai szociológia vizsgálja mindazokat a kérdéseket, melyek az iparosítás következményeivel, a társadalmi osztályszerkezet változásával, a munkások szakmai profiljában bekövetkezett változással kapcsolatosak, s ily módon hozzájárul a nemzetgazdaság tervszerű vezetéséhez.

Páll Gyöngyvér

Színházi esték Bulgáriában

Elutazásom előtt keveset tudtam Bulgáriáról, történelméről, a bolgár népről, nem is beszélve a művészetéről. Ez utóbbiról is csak néhány jól sikerült film erejéig. Ha őszinte akarok lenni, be kell vallanom, hogy különösebb illúziók nélkül, sőt bizonyos fenntartással indultam útnak. Lesznek-e egyáltalán említésre méltó élményeim? Félttem, hogy hiába keresem majd az európai színvonalú művészi produkciókat és kísérletezéseket.

Egy bolgár barátom keserű iróniával jellemezte a múltat: „Tudod, kezdetben volt az 500 éves török uralom — no meg a rózsaoaj.“ Valóban, mit tudtam én arról, hogy a bolgárok 500 évig nem járhattak világos színű vagy egyáltalán színes ruhákban. Hogy a templomaikat csak a föld alá építhették; most látam először a bolgár városok központjaiban égnek meredő minaretek hegyes csúcsait, melyek még most is fenyegető mementóként emlékeztetnek arra a pokoli öt évszázadra.

A színházi világgal ismerkedve azonban, minden a mára figyelmeztet. Íme, néhány adat: Bulgáriában jelenleg 30 állami színház működik, ezek közül 9 Szófiában. A színészek 85%-a főiskolát végzett művész.

A szófiaai színművészeti főiskolának átlag 200—250 hallgatója van, 16 osztályban. Ezek közül három rendezői osztály, egy arab és egy vietnami csoporttal. A bábosokat szintén főiskolai színvonalon képezik.

A bolgár bábszínház és filmgyártás világviszonylatban is tekintélyes.

Mindezeknek az intézményeknek a születési bizonyítványát a szocialista rendszerben állították ki.

Repülön, vonaton, hajón és autón jártam be az utat Szófia, Plevna, Varna és Plovdiv között. 17 előadás emlékével, hivatalos és baráti találkozók tömegével gazdagodtam. Bolgárul, oroszul, románul, franciául, jelbeszéddel és természetesen tolmács segítségével is vitatkoztunk, szenvedélyesen, a bennünket érdeklő dolgokról. És újra és újra kiderült, hogy minden, ami velünk vagy a világ bármely pontján történik, valahol a művészetben mindig közös, mert minden az emberi élettel, az emberi álmokkal kapcsolatos.

Nehéz volna az összes előadásokról beszámolnom. Éppen azért csak néhányról írnék, olyanokról, amelyek tartalmuk és modern tolmácsolásuk miatt kiemelkedtek az átlagból.

Szófiában és talán egész Bulgáriában a legérdekesebb színház az úgynevezett „Szatíraszínház”: minden előadása izgalmas, művészi megvalósításban is az átlag fölé emelkedik. A mintegy 800 nézőt befogadó színház és a közönség viszonyára jellemző, hogy jegyet csak hónapokkal előre lehet váltani. Itt még az évek óta műsoron tartott darabok előadásain is telt ház van — és forró premier-hangulat; a színészek szinte kivétel nélkül értenek ahhoz, hogy rendkívül közvetlen játéksztílusukkal már az első percekben bevonják a nézőt a játékba.

Talán az a titka a Satíraszínháznak, hogy a néző nem marad a nézőtérén. Együtt játszik színészeivel, és eleven reagál minden megmozdulásra. Ami azonban még tanulságosabb: a repertoár 95%-ban bolgár darabokból áll. Sok közöttük az erősen népi hangvételű, folklór-elemekkel átszőtt mű, mégis modern és általános érdekű minden, amit a színpadon látunk.

A Mandadzsier igazgató vezette színház friss, kulturált, céltudatos európai szellemet áraszt. Az igazgató szerény, halk szavú ember, hangja megtelik melegséggel, ha színészeiről vagy a rendezőkről esik szó. Nála dolgoznak a legmerészebb felfogású, „enfant terrible” rendezők, akiket sokan szidnak, de akikre mégis büszke az egész bolgár színjátszás. Ez az igazgató meri vállalni rendezőivel együtt a kockázatot, mely nélkül lehetetlen nagy eredményeket elérni.

Az első előadás, amelyet módomban volt megnézni: Radicskov *Zürzavar* című bolgár népi játék, a tehetséges, fiatal Metodi Antonov rendezésében. A szerző szintén fiatal, közismert meseíró, az előadott mű író, rendező és színész alkotó összefogásának eredménye. A színmű alapja egy bolgár népmese a halászlól és a rókárol: a halász hiába fog egy szekér halat, a róka mindig becsapja a halászt. Tizenkét meséből áll a mű, ugyanazt a mesét különböző szemzőgekből mesélik el a darab szereplői — a halász, a vadász, a róka vagy az egyszerű parasztember szemzőgéből. Az előadás egyik kimagasló pontja a süketnéma — aki szintén elmeséli a történetet.

Friss, ötletes, pantomim elemekkel tele, sajátosan bolgár népi játék zajlott a modern díszletek között. Engem erősen emlékeztetett a bukaresti Miorița-előadásra, persze nem burleszk-voltában. Az előadás a finálé zenész-táncos kavalkádjában, jellegzetesen népi koreográfiájában érte el a tetőfokát.

Nem hiányzik belőle a szervezeti élet, a fegyelmi ügy, az osztályfőnöki füzet és a zenéi audió, s nem hiányzik belőle a diákszerelmem. De az az érzésünk, hogy a szerző az irodalmat az iskola oldaláról közelíti meg és nem az iskolát az irodalom oldaláról. Az olyan szép gondolatok, mint a regény végén a kiszökdült asztalláb, a saját halálát túlélő nyárfa, tenné az iskolai beszámolótn túl igazi regényné Pétterfy Emilia könyvét, amely címében egy másik fával, a fenyővel példálózik, amikor egyenes jellemű embert akar nevelni. (Irodalmi Könyvkiadó, 1968.)

C. W. Ceram

Ze, morminte, cărturari

A régészeti felfedezések, az ókortudományok népszerűsítésében C. W. Ceramnak érdemei máris elévülhetetlenek, hiszen szinte évenként megjelenő műveit Európa csaknem minden nyelvére lefordították. A régészeti regényéről most román fordításban megjelent műve, részint e tudományág kezdeteit, hősi korszakát, részint a legérdekesebb felfedezéseit mutatja be. A könyv felidéri a klasszikus archeológia első pionírjait, bemutatja az autódiktá Schliemann Henrik trójai és mükénéi ásatásait, az angol Evans minőszi Krétáját. Majd kalauzolás mellett megismerkedünk Egyiptom kutatóival, a hieroglifek tudós megfejtőjével, François Champollionnal, meglátogatjuk a piramisokat, barlangtemplomokat és általában az egyiptomi kultúra legnagyobb alkotásait. Ugyanígy megelevenedik előtünk Mezopotámia évezredek múltja, továbbá az azték és maya nép kultúrája. Szépen megírt, hasznos és olvasmányos munka. Románra Florica Eugenia Condurachi fordította. (Editura științifică, 1968.)

téka

A naturalizmus

Az „izmusok“ sorozat legújabb kötete, melyet Czine Mihály szerkesztett és látott el bevezető tanulmánnyal, a sokat vitatott irányzat elvi problémáinak részletekbe menő vizsgálatára s világirodalmi képének megrajzolására vállalkozik. Czine feltárja a naturalizmus előzményeit és létrejöttének a tudományfejlődéshez s a természettudományos világkép elterjedéséhez fűződő kapcsolatait, s történeti részében nemcsak annak fő képviselőivel, irányzataival, hanem utóéletével is foglalkozik. A könyv második részét kitevő szövegek részben a naturalizmus dokumentumait közlik (Goncourt-testvérek, Zola, Verga, Maupassant, a magyar irodalomból Bródy, Kabos, Nagy Lajos), részben a naturalizmusról elhangzott véleményekből mutatnak be néhány jelentőset (Brandès, Mehring, Lukács, Brecht, Burou, Markievicz). (Gondolat, 1967.)

Szabó Lőrinc

A huszonhatodik év

Az Ady utáni magyar líra egyik legnagyobb képviselője intellektuális elemző módszerrel állít emléket egy huszonöt évig tartó szerelemnek. A kötet alcíme: „Lírai rekviem százhusz szonettben.“ A szonetteket fájdalom szövi át, de a költő önmegfigyelése sohasem lesz szentimentális vallomássá, mindig az élet törvényeit fürkészi. E ciklusban a szerelem az élet teljességével azonosul, a költő magánya egyén és világ harmóniájává oldódik; a képekben kivetített tárgyak a gondolati problémák megérzékesítését szolgálják. Az érzések széles skálája és finom árnyalása a zárt formában állandóan változó rimképpellettársul. (Irodalmi Könyvkiadó, 1968.)

Ugyancsak kiváló előadás a Szatíraszínházban Kosztov Gulemanov című vígjátéka. Kosztov stílusában Caragialére emlékeztet. Darabjának főhőse Gulemanov, a gazdag, de fősvény nagykereskedő, aki mindenáron miniszter akar lenni. Attól sem riad vissza, hogy egyetlen leányát föláldozza az ügyért, s egy öreg diplomatához akarja kényszeríteni. Végül hosszú küzdelmek árán sikerül ugyan egy jelentéktelen miniszteri tárcát megkaparintania, de öröme nem tart soká. Miniszterelnöke hirtelen lemond, és Gulemanov az öt ünneplő társaság kellős közepén tudomást vesz arról, hogy vége a nehezen szerzett méltóságnak. A darab Gulemanov monológjával végződik, melyben Molière *Fősvényére* emlékeztető szenvedéllyel fejezi ki kétségbeesését a történetek miatt.

Az előadás rendezője, Nejcso Popov, szatírának rendezte az egyébként hagyományos vígjátékot, s a tudatos színpadi felnagyítás eszközével szípközö jeleneteken át vezette hősét a végkifejlet felé. Ragyogó alakítások egész sora s a kiváló színpad-technika (a díszletek például maguk is táncot lejtettek a színpadon) tette élvezetessé ezt az előadást.

Még a Szatíraszínház teljesítményéből is kiemelkedő, felejthetetlen élményt jelentett Ivan Radoev fiatal író két egyfelvonásosa. Az elsőnek a címe *Rómeó és Júlia*, a másodiké *Petróleum*.

Az első egyfelvonásosban egy fiú meg egy lány romantikus padlásszobában él együtt, tanul és szerelmeskedik. Mint Rómeó és Júlia, álmodoznak, szenvednek, sőt képzeletben öngyilkosok is lesznek. Rég nem látott üde, fiatalos előadásnak voltam tanúja. Leírhatatlan játékosság, merész koreográfia és sok-sok szenvedély jellemezte. A díszlet, Stefan Szavov munkája, csodálatos.

A második egyfelvonásos, a *Petróleum* (náluk PECO) egy országút benzinkútjánál játszódik. A fiatal benzinkutas és az országútról betévedt autóstoppos kislány humoros, kacagató és tragikusan komoly párbeszéde ez a darab. Ők szintén Rómeónak és Juliának álmodják magukat. Sokat táncolnak, még többet beszélgetnek, vitatkoznak a fiatságról, az életről. A rendező, Aszen Sopov szédületesen pergő ritmusban, kiváló fény- és hang-effektusokkal bontakoztatja ki e darabok mélyértelmű mondanivalóját. A fiatalokkal zsúfolásig telt nézőtérén, a tomboló siker láttán meggyőződhettem róla, hogy eljutott szívükhöz a szerző mondanivalója, és én velük együtt ünnepeltem a fájdalmas, keserű és mégis kacagó XX. század Rómeóit és Juliáit

Az Ivan Vazovról elnevezett Nemzeti Színházban megnéztem Shakespeare *Othello*jának előadását. Annak ellenére, hogy telt házzal ment, távolról sem tettem rá az azt a jó benyomást, amit a Szatíraszínház előadásai. Az egész előadásból a legjobban a magyar származású Raul Koltay díszlete tetszett. Rafinált ízléssel megkomponált puritán színpadkép fogadott, melynek mégis monumentális hatást adott a padlót és falakat teljesen bevonó vörösrézlemezek tömege: káprázatos módon reagált a fényre. Egyébként az előadást teljesen sima, meredek színpadon, csupasz falakkal játszották. A rendezői felfogást, sajnos, csak a díszletből és a kosztümből és nem az előadás

egészből, a színészi játékból értettem meg. William Clifford angol vendégrendező Peter Brook *Lear királyához* hasonló puritán stílusú előadásra törekedett. Ehelyett azonban ehhez a stílushoz igazodni képtelen színészekkel egy meglehetősen szürke, jellegtelen előadónak voltunk tanúi.

Igen vonzó, magas színvonalon megvalósított, korszerű színházi törekvésekkel találkoztam viszont Bulgária vidéki színházaiban, Plevnán, Várnán és Plovdivban. Ezek között különösen emlékezetes egy várnai előadás, amely *Száz év tündéri színház* címmel, ötletes keretjátékba foglalva áttekintést adott a bolgár színháztörténet legősibb korszakától napjainkig.

*

Az a megkülönböztetett, meleg, baráti fogadtatás, amelyben részem volt, talán annak is köszönhető, hogy lépten-nyomon tapasztalhattam a román drámaírás és előadóművészet tekintélyét és hatását Bulgáriában. Felejthetetlen élményként emlegetik például a román énekesek szereplését a bolgár operákban, vagy a Teatrul de Comedie sokszor megismételt *Troilus és Cressida*- vagy *Orrszarvú*-előadását, valamint a Bulandra-színház csodálatos Rameau-ját.

Színházi körökben közismert Radu Beligan, Liviu Ciulei, Radu Penciulescu, valamint David Esrig neve. Horea Lovinescu *A művész halála* című darabját már egymás után a harmadik évadban nagy sikerrel játssza a bolgár néphadsereg színháza. Kedvelt drámaíróként emlegetik Barangát. Ottjártamkor a nagy sikerrel szereplő bukaresti Ifjúsági Színház vívott ki nemzetközi elismerést.

Amit azonban közösen sajnálattal állapítottunk meg a bolgár művészekkel, az volt, hogy a romániai nemzetiségek színjátszása teljesen ismeretlen Bulgáriában. Talán nem ártana, ha a fővárosi színházak mellett, néhány jól sikerült romániai magyar és német színházi előadás is eljutna Bulgáriába.

*

Kéthetes bolgár utam néhány tanulságát a következőkben foglalnám össze: a bolgár színházak is megindultak az új utak keresésére. A szófiai Szatíraszínház, a plovdivi fiatalok merész elképzelései eleven bizonyosságai ennek a keresésnek. Ami számunkra azonban a legtanulságosabb, hogy a bolgár színházi emberek — főleg tehetséges fiatal rendezők — magából a bolgár drámairodalomból alakítják ki a színházak profilját.

A Szatíraszínház előadásai — főleg a bolgár népi humor területén — a népi hagyományokat és modern dramaturgiát ötvözik össze sikeresen. Jellemző, hogy amíg nálunk a rendezőileg érdekes előadások zömét a nyugati darabok inspirálják, addig Bulgáriában a legérdekesebb modern előadások szinte kivétel nélkül a bolgár írók darabjaiból jönnek létre.

Szombati Gille Ottó

téka

Antologia literaturii maghiare III.

Az Eötvössel záruló első és a Petőfittől a századfordulóig terjedő korszakot átfogó második kötet után, a magyar irodalom román nyelvű antológiájának harmadik kötete a XX. század első két évtizedének magyar irodalmát mutatja be. A kötet középpontjában Ady és Móricz Zsigmond műve áll (ketten az egész kötetnek szinte felét foglalják el), s ehhez a törzssanyaghoz csatlakoznak az új magyar irodalom előkészítői a prózában (Bródy Sándor, Papp Dániel, Thury Zoltán, Cholnoky Viktor, Heltai Jenő, Molnár Ferenc, Kaffka Margit, Biró Lajos), valamint a népi realista valóságábrázolás század eleji mesterei: Gárdonyi Géza, Tömörkény István, Móra Ferenc, a sajátos szint képviselő Krúdy Gyula és Szabó Dezső. Ebből a csoportosításból ered, hogy Ady jelenléte ellenére, a kötet süllyel a magyar próza és dráma városiasodását dokumentálja, és ezzel szemben nem érvényesül eléggé a magyar költészetnek az a megújulása, mely talán még döntőbben határozta meg a század első két évtizedének irodalmi arculatát. (Editura pentru literatură universală, 1968.)

